

Ἰωάννας Τσάτσου, *Ποίηση*, Ἐκδοτική, Ἀθήνα 1988, σ. 388

Στόν τόμο αὐτό τῶν ποιημάτων τῆς Κυρίας Ἰωάννας Τσάτσου, ὁ ἔξοχος ποιητικός λόγος της, μέ τήν πειθαρχία καί τήν ἰωνική ἀρχιτεκτονική ὡς αἰσθητικό νόμο, συγκρατεῖ στά ὄρια τῆς γραμμῆς του τοὺς ψυχικούς σεισμούς τῶν πύο προσωπικῶν της βιώσεων καί τό ἦθος πού τίς διαπνέει. Εἶναι ἡ εὐγένεια πού ἀναβλύζει ἀπό τήν ἀναζήτηση μιᾶς πανάρχαιης ἦττας ἢ μιᾶς προσδοκίας ἐπινίκιας, κατοχυρωμένης στόν ρυθμό τοῦ αἵματος καί νοούμενης ὡς ἀξίωση γιά τό ἀνεπίτευκτο· ὡστόσο ἡ ἀξίωση αὐτή εἶναι ἀφάνταστα δυναμική ὡς ὑποστασιακό αἶτημα.

Τό αἰσθητικό περίγραμμα, ὅπου ἐναποτίθεται ἡ βίωση τῆς ποιήτριας, φαίνεται αἰσθητικά συμπαγές, μέ μιά περιπάθεια ν' ἀναδύεται ἀπό τά σημεῖα του, πού ἀναπλάθει τήν καλλιπέπεια τῶν συλλήψεων της σέ ἀρχή μυθοπλαστική. Στό ἐπίπεδο αὐτό μυθολογεῖται ὁ ἄνθρωπος καί ἡ μοῖρα του, τό ὄριο τοῦ δυνατοῦ καί ἡ ὁμολογία τῆς ἀθθεντικότητας.

«Φύγαμε ἀπό τίς γραμμές τοῦ ἡλίου
καί μπήκαμε στή νύχτα
ἔριξε ἀπάνω σου
μιᾶ λάμψη ὁ Θάνατος
πρίν σέ σκεπάσει σέ εἶδα
ἦσουν ὠραῖος.
Μοῦ ἄφησες τά χρυσά φύλλα πού κεντοῦν
τό χορτάρι
τίς ἀγέρωχες τοῦφες τῆς καλαμιᾶς».

(Δύση, σ. 139).

Ὁ λυρισμός της, πειθαρχημένος στίς γραμμές καί τοὺς ὄγκους τοῦ αἰσθητικοῦ νόμου της, τίθεται ὡς μαρτυρία γιά τό ὑπερκείμενο, πού, ἀκόμη κι ὅταν δέν ἐμφανίζεται ὡς θρησκευτική νύξη, εἶναι ἐμπλεη ἀνθρωπισμοῦ καί μέ μιά ψυχική ἔνταση ὑψηλῆς πλαστικῆς δύναμης. Ἡ φύση, ἡ γυναίκα, ὁ ἄνθρωπος στήν ἔκτασή του πρὸς αὐτό πού γιά πάντα θά τόν ὑπερβαίνει, ἡ ἀνάμνηση καί ἡ περιπάθεια, ἡ λαχτάρα γιά τό ἐπίτευγμα, ὁ ἔρωτας καί ἡ μοναξιά γίνονται κρίσιμα σημεῖα στην τέχνη της, καί κατατίθενται στό ἐπίπεδο τοῦ ἀφαιρετικοῦ λόγου ὡς εἰκονικές ἢ ἀνεικονικές παραστάσεις. Κατά τοῦτο, ὁ δρόμος της δέν ἀπέχει πολύ, ὅταν δέν συγκλίνει σημαντικά, ἀπό τά μηνύματα τοῦ Ναζωραίου πού συμπαρασύρουν ιδιαίτερα τόν οἶστρο της. Πρόκειται γιά μιά ἐπίκληση τοῦ αἰώνιου στήν θεμελίωση τοῦ πρακτικοῦ λόγου, πού τόν προικίζει μέ τά νεύματα τοῦ ὑπερκείμενου ἢ αὐτοῦ πού γιά πάντα θά ὑπερέχει. Εἶναι ἀκόμη ἡ κραυγή τοῦ Θεοῦ πού συγκλονίζει τίς βάσεις τῆς ὑπαρξῆς της· ἡ ποιήτρια, ἀναζητώντας κάποια βεβαιότητα, τείνει νά μεταπλάθει τήν θεία ἐπίκληση σέ ἀξίωση μιᾶς αἰσθητικῆς της μορφοποίησης ὡς παραγγελία προσωπική. Στήν μορφολογία αὐτή τῶν θείων νύξεων, ἡ ποιήτρια δέν κρύβει τήν ἀβεβαιότητά της γιά τόν κίνδυνο πού ἐλλοχεύει ἢ μιά ἀμφιβολία γιά τήν ἔσχατη λύση τοῦ ἱστορικοῦ δράματος.

«Ἐεκίνησα πρὸς Ἐκεῖνον μέσ τό σκοτάδι
περπατάω στήν ἄμμο

.....

Ἦπια νερό ἀπό τό φρέαρ
καί τότε διάβασα στή μυστική γραφή σου
τήν πρώτη ἐντολή —
τήν σιωπή.
Ἔρχομαι.

(Σινά, σ. 286).

Πρόκειται για μία απόφαση έμπληη περιπάθειας κι ωστόσο σημαντική στην έπιμονή της νά κρύψει περισσότερο τό άλλος τής ένδόμυχης άμφισημίας, παρά νά τήν άποκαλύψει στό φώς, όμολογώντας αυτό πού είδε ή πού προαισθάνθηκε. Ναί, ή ποίηση τής Κυρίας Ίωάννας Τσάτσου άποκρύπτει περισσότερο άπ' όσα φανερώνει. Είναι μία άρετή κυρίως τής ποιητικής μορφής τοῦ προσωκρατικοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, αλλά και κάθε ύψηλης ποίησης, πού έγείρεται στά όρια τοῦ λόγου για νά έπιχειρήσει τήν ύπέρβασή τους, αλλά ωστόσο έπιστρέφει στην άφετηρία για νά διασφαλίσει τή σιωπή της. Στα σύνορα τοῦ λόγου ωστόσο ή σιωπή αυτή συντρίβεται σε στιγμές έντονης δραματικότητας κι άναβλύζουν στίχοι μεγάλης ποιητικής αξίας.

Ή ποιήτρια άναλαμβάνει στό πνεῦμα της τό βάρος τής μέγιστης μαρτυρίας τοῦ Θεοῦ, κι έπιχειρεῖ ν' άνασυγκροτήσει τό προσωπεῖο του από ένα άπειρο πλήθος μεταμορφώσεων, χωρίς νίκη έσχατη. Ή ποιήτρια είναι ταγμένη νά θέσει τά σημεῖα τοῦ Θεοῦ στην άλληλουχία — ή στην έλλειψη άλληλουχίας — τοῦ ιστορικοῦ δράματος, χωρίς νά προβάλλει και τήν κάθαρση τοῦ δράματος αὐτοῦ ως άμιγές ιστορικό αίτημα.

«Έλα σε μένα είμαι όμορφη
μέ τήν ψυχή γεμάτη νόστο
άπό σκληρή έρωτική θητεία
μέ τίς αίσθήσεις άνοικτές
όπως τής φλογισμένης γῆς

.....

άνοίγοντας τήν πύλη τής 'Αποκάλυψης
άπλώνω τά χέρια πρὸς 'Εσένα
γυναίκα δεμένη στό σταυρό μου

.....

καί χάνομαι σ' 'Εσένα

.....

άκούω τή βοή τής αλήθειας
νά ξεκινάει από τά έγκατα τής γῆς».

(Κύκλος Β, ΧΙΙ —στό θάνατό μου— σσ. 47-48).

Ή ρίζα τοῦ ποιητικοῦ οἴστρου της βυθίζεται έτσι στό έδαφος τοῦ θρησκευτικοῦ ένορατικοῦ προβληματισμοῦ πού ελαύνει γόνιμα τήν στιχουργική της μορφοπλασία. Είναι τό έδαφος όπου άκουμπᾶ ή θρησκευτική ένατένιση για νά βρεῖ νερό και τροφή και αίμα· είναι ή σφαίρα τῶν έλευθέρων συνειδήσεων πού θά έμπιστευθεῖ τό ρῆμα της.

Ό λόγος τής ποιήτριας ωστόσο δέν έμπεριέχει ένα συγκεκριμένο θεολογικό μῦθο, οὔτε και καταχωρεῖται μέ άνέκκλητη βεβαιότητα, αλλά άποκαλύπτει τήν άμφιβολία της για μία όριστική προσωπική κλήση ως παραδοχή άμετάκλητη· ωστόσο ό ποιητικός της λόγος καθεαυτός άποτελεῖ πλησμοσύνη συμβολική πού υποδεικνύει κάποιαν άπόληξη ως πνευματική λυτρωτική παράσταση.

«Αρχή και τέλος ή έρημιά
τρέφει τήν άθάνατη έλπίδα
πρὸς τή θυσία
τό αίμα του νά ρέει στό γέννημά του
και είσαι ή Γῆ
και τό άσύλληπτο φώς τοῦ Παράκλητου.
Στάθηκα νά σε νοιώσω
άμπέλι πού φύτεψεν ή δεξιά Του

δάκρυα στεγνά για σένα
 τή μοίρα μας
 τό διχασμό.
 (Δίφλογο, σ. 274).

Έντονα παραστατικός είναι ασφαλώς ο χώρος της έλευθερίας, πού ή ποιήτρια τόν εκτείνει για νά χωρέσει τήν όμολογία τής αδυναμίας της και τήν άνυπεράσπιστη συντριβή της ένώπια στό άδηλο και στό άρρητο. Πρόκειται για τήν αδυναμία του λόγου νά μορφοποιήσει αισθητικά τό περιεχόμενο εκείνο πού για πάντα θά κείται έξω από κάθε μορφοποίηση, αλλά άκόμη κι έξω από τό λογικό ένδιάμεσο. Η βίωση τής θρησκευτικής θέασης δέν είναι μονοσήμαντη στην ποίηση τής Κυρίας Ίωάννας Τσάτσου, άκόμη κι όταν διαπνέεται κυριαρχικά ή ποίηση αυτή από τήν χριστιανική έσχατολογία, ως αυτογνωσία του κόσμου· αντίθετα διαστέλλεται για νά συμπεριλάβει κάθε θεολογική ένατένιση ως άξίωση οικουμενική.

Στίχοι λατρευτικοί αίρουν τήν ποίηση τής Κυρίας Ίωάννας Τσάτσου στό επίπεδο του κοσμοπλαστικού λόγου όπου ίεουργεί τό νόημα του άπόλυτα άτομικού ως θεμέλιο του βιώματος. Έτσι, ή άποκάλυψη ενός Θεού πού τά νεύματά του κινδυνεύουν ως προσωπική παραγγελία τείνει ν' αναπλάθει τήν ανθρώπινη ύπόσταση, ως κατηγορημα όντολογικό, στό λυτρωτικό διάγγελμα του Θεού. Η λυτρωτική έκβαση του ιστορικού δράματος τίθεται όντολογικά ως σωτηρία στό έσχατο· επέκεινα του τραγικού στοιχείου, καθώς φαίνεται νά εξελίσσεται τό δράμα αυτό, άμφισβητεί τήν καιρικότητα τής παροντικής πλησμονής και τής έπάρκειάς της για τήν λυτρωτική έκβαση.

Η έννοια ώστόσο του τραγικού καθεαυτή δέν θά μπορούσε νά τεθει όντολογικά ούτε ως σημείο τής παγκόσμιας έντελέχειας ούτε και ως τελεολογικό δόγμα, άνεξάρτητα από τήν θεία παρέμβαση στό γίνεσθαι τής ιστορίας. Άνάμεσα στην ύπαρξη και στην ιστορία καθώς ίσταται ή τραγικότητα, είναι έστερημένη από όντολογικό νόημα. Ταυτίζεται άραγε ή θεολογική ύπόσχεση για τήν λυτρωτική κάθαρση του ιστορικού δράματος στό έπερχόμενο, μέ τό τελεολογικό δόγμα τής παγκόσμιας έντελέχειας; Η νύξη τής ποιήτριας δέν μπορούσε νά ήταν συγκεκριμένη ως άπάντηση στό έρώτημα αυτό· ή ποιήτρια απέκρυψε και πάλι αυτό πού δέν μπορούσε νά μορφοποιηθει σε γλωσσικό και πνευματικό καταπίστευμα.

«Η τεντωμένη ψυχή ακολουθει
 τόν Πόνο
 Άδεια σακάκια
 άνθρωποι άβοήθητοι
 άνάσες βαθιές
 Κι εκείνη ή Γυναίκα
 τά ξαφνιασμένα μάτια της
 .....
 Νοιώθει τήν Έρινύα
 νά τήν κρατάει άπ' τό χέρι
 .....
 άραγε σε ποιάν άβυσσο
 τήν όδηγει
 .....
 Σειρά μαύρες γραμμές
 στό μονοπάτι τής γνώσης
 ξεροβόρι πού τραντάζει
 Με άπορίες τό νοϋ.
 (Είμαρμένη, σσ. 370-371).

Όστόσο ή ποιήτρια δέν έγκαταλείπει τήν τραγικότητα και τίς παραδοχές της στην ποιητική της τέχνη, ως μορφολογία του διθυραμβικού πνεύματος πέρα για πέρα έλληνική, πού

ἐπιβεβαιώνει ἄλλωστε καί τήν ἰδιοτυπία τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ ὡς ἀνάμνηση τοῦ αὐθεντικοῦ.

«Τό φῶς ὑψωνόταν
μετουσιώνοντας σέ πνεῦμα
.....
τή πέτρα μέ τή σοφή συλλογή της
καί τήν ἄπορη ἐμένα
πού πλούτιζα καί συνομιλοῦσα
μέ ὁ,τι ἀγκάλιαζε τό Φῶς».
(Στιγμές, σ.387).

Εἶναι μιά κλήση γιά τήν θρησκευτική θέαση, πρὶν ἀπό τόν χρόνο καί τό κοσμικό θαῦμα τοῦ ἀνθρωπομορφικοῦ λόγου καθώς τίθεται τό θεῖο· ἡ κλήση αὐτή συνιστᾶ ἢ ἀφορμᾶται ἀπό μιά θεωρία γιά τήν ποίηση πέρα γιά πέρα προσωπική. Ἡ ποιήτρια βλέπει τό χρέος της στήν ἀποκάλυψη τῶν θεῶν νύξεων, στή συμβολική πράξη καί στή λατρευτική ὁμολογία τους. Πρόκειται γιά μιά ἐπίκληση συγκεκριμένη γιά τήν αἰσθητική κατοχύρωση τῆς θείας ἐποποιΐας καί ὡς ἀρχή ἔσχατη ἀλλά καί πρώτη.

«Ἄγιε καί Ποιητή
ξεχώρισα τή σκιά τῆς Μορφῆς Σου
στήν κοιλότητα τῆς πέτρας
ὄπου ἀκουμποῦσες
εἶδα στά μάτια Σου τό ἄπειρο
ὄπτασία καί πόνο
—ὁτι χρόνος οὐκ ἔσται ἔτι—
Ἄβαδδών κρατά σχιχτά
τό κλειδί τῆς Ἀβύσσου».
(Πάτμος, σ. 355).

Ὁ ἅγιος αὐτός τοῦ αἰῶνα διακονεῖ τά θεῖα νεύματα ὡς συναίνεση γιά τό νόημα τῶν ἀτομικῶν προθέσεων, ἔστω κι ἂν τά σημεῖα τῆς ὁμολογίας του στεροῦνται ἀλληλουχίας καθοριστικῆς· ὁ ἴδιος συνιστᾶ μιά ἀπόκλιση ἀπό τό ἱστορικό.

«Βασανίζομαι ν' ἀποφύγω
τή λάμψη τῶν ματιῶν σου
στό πρῶτο κυκλάμινο·
.....
Τώρα εἶς' ἐκεῖ μακριά
ἀρχίζει τό κρῦο
σ' ἀναζητῶ νά σέ σκεπάσω
.....
Σέ περιμένω στά γόνατα».
(Λόγια τῆς Σιωπῆς: κύκλος Α' σσ. 18, 23, 29).

Τά ποιήματα αὐτά συγκροτοῦν τό καταπίστευμα μιᾶς βαθειᾶς ἐσωτερικῆς θέασης ἀλλά καί τήν οὐσία τῆς προσωπικῆς ζωῆς τῆς ποιήτριας· τό περιεχόμενο τῆς θέασης αὐτῆς μάχεται νά μετακινηθεῖ ἀπό τή σφαῖρα τοῦ ἀπόλυτα ἀτομικοῦ σέ πνεύματα συγγενῆ ὡς κοινωνία. Οἱ ἐκλεκτοί καί μυθοπλαστικοί στίχοι της, στήν τέλεια σύλληψή τους, ἀξιῶνουν τήν ἴδια τήν ἔξαρση τῆς ἐκλεκτικότητος στή συνείδηση τοῦ μελετητή τῆς κυρίας Ἰωάννας Τσάτσου πού ἔχει τήν ἀνεπιτήδευτη πρόθεση ν' ἀποδεχθεῖ τή μαρτυρία της ἢ νά τή μεταπλάσσει ὑποστασιακά. Πρόκειται γιά ποίηση ὑψηλοῦ ἐσωτερικοῦ οἴστρου καί ὡς ὁμολογία Ἐκείνου πού ὑπερέχει.